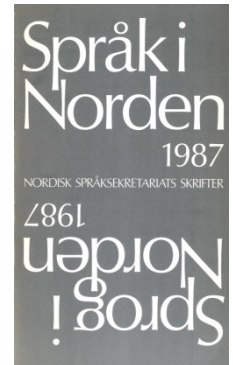

Sprog i Norden

Titel: Dialekt og talemålsnormering i skulen
Forfatter: Kjell Venås
Kilde: Sprog i Norden, 1987, s. 31-44
URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/sin/issue/archive>

© Nordisk språksekretariat

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre numre af Sprog i Norden (1970-2004) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Dialekt og talemålsnormering i skulen

Av Kjell Venås

I opplegget for det nordiske språkmøtet 1986 skreiv arrangørane at det skal vera tre innlegg som "belyser ulike delområden af temat". Eg har tolka det slik at eg skal gjera greie for situasjonen i Noreg på mitt delområde. Oppgåva er altså "Dialekt og talemålsnormering i skulen" – i Noreg. Det burde vera ei enkel oppgåve, for etter læreplanar og lovparagrafar skal det frå 1878 til i dag aldri ha vore talemålsnormering i norsk skule. Dette har nok arrangørane visst, om ikkje frå andre kjelder så i alle fall frå eit langt symposie-innlegg av Geirr Wiggen (1979). Wiggen gjorde greie for språknormer og språknormering i skulen i dei nordiske landa, og la særleg vekt på korleis Noreg skil seg ut.

Når Noreg har fått nett dette emnet, må det vera for at ein nordmann skal få høve til å forklare kvifor vi har stelt oss annleis enn resten av Norden. Eg vil følgjeleg leggje mest vekt på det synet som heile tida har hatt demokratisk fleirtal. Men det har vore og er ulike meiningar om saka, og desse meiningane brytst mot kvarandre rett som det er, mellom folk som interesserer seg for språkspørsmål.

Eit slikt anna syn kan vera om lag slik: Talespråkleg er Noreg eit nokså normalt europeisk land. Til fleirtalsskriftspråket knyter det seg ei talemålsnorm. Ho har feste i dei same sosiale laga som i andre land. Dette normalmålet har regionale særmerke, men det skil seg frå dei nedervde dialektane både på land og i by. Historisk er det eit blandingsspråk, av dansk skriftspråk og norsk uttale. Det er ingen tvil om at dette målet i dag let seg identifisere som ei sjølvstendig eining, eit nordisk normalmål på line med dansk og svensk. Det er eit særmerke som bind nordmenn saman. Vi må stille med det som eit kulturgode også i skulen. – Her har eg så vidt nemnt dialektane, og eg har ikkje nemnt nynorsk.

Alle rettenkjande menneske vil sjølvstelt stelle vel med det

ekte og spontane talemålet, dialektane. I 1979 skipa jamvel Nordisk Ministerråd til eit symposium over emnet "Dialekt og riksspråk i skulen". I ei fråsegn frå det symposiet kom ein slik vilje sterkt til orde. På grunnlag av arbeidet sitt ynskte symposiet å rå til at skulen skulle følgje desse prinsippa i høve til dialektane:

- a) Skulen bør vise omsyn og vørdnad for det eigenlege morsmålet åt barna – dei mange sosiale og regionale språkvariantar –
og
- b) skulen bør så vidt som mogeleg og særskilt i morsmålsundervisinga byggje på det eigenlege morsmålet åt barna og på den skapargleda og produktiviteten som barna der kan utvikle.

(Venås 1979:214)

Men dialekt og normalmål melder seg som interessentar på det same feltet, og vi skal no sjå på korleis norsk skule har skipa tilhøvet mellom dei to.

Den norske lina for talemålet i skulen vart fastlagd av Stortinget i 1878. Etter både nemndføreaving og ein debatt over to dagar gjorde Odelstinget då eit vedtak som førte til at denne passusen vart teken inn i undervisningsplanane året etter:

Undervisningen i Almueskolen bør saavidt muligt meddeles paa Børnenes eget Talesprog. Efterhaanden opøves de i at forstaa og skriftligt at udtrykke sig i det almindelige Bog-sprog.

I ei doktoravhandling frå 1984 har Ernst Håkon Jahr synt korleis talemålet i skulen vart emne for ei rekkje av politiske og pedagogiske stridar sentralt og lokalt fram til 1925. Men heile tida vart lina frå 1978 halden fast: I skulen skulle heimemålet til elevane ha førerretten. Det kom inn i skulelovene i 1915 og 1917, då i denne forma:

Ved den muntlige undervisning bruker elevene sitt eget talesprog. Læreren skal saavidt mulig tillempe det for ham naturlige talesprog efter elevenes talesprog.

I dag står dette vedtaket som fyrste ledd av § 40 i grunnskulelova. Ordlyden vart litt endra då lova kom i 1969, men i førearbeida er

det slege fast at meiningsinnehaldet skal vera det same. No lyder det:

I den munnlege opplæringa kan elevane bruke det mål dei talar heime, og læraren skal i ordtilfang og uttrykksmåte ta omsyn til talemålet til elevane.

Det er ikkje berre administrativ attergangarånd og tråleik i systemet som har gjort at lina frå 1878 er ubrotten i norsk skule. Prinsippet om føreretten for elevmålet vart som nemnt prøvt i mange saker både politisk og administrativt fram til 1925, og den noverande utforminga i grunnskulelova kom etter ei ny grundig prøving. I ein språkkomite av 1964 hadde rett nok eit trygt fleirtal på 7 av 8 gått inn for å ta dette på ein annan måte, noko som var formulert såleis:

Læraren bør leggje vinn på å skape vørndnad for dialektane, men på den andre sida bør elevane i dei siste åra få noko øving i å bruke normalisert talemål i samsvar med deira skriftlege hovudmål.

(Innstilling om språksaken 1966:24)

Fleirtalet meinte at dei fleste elevane seinare i livet ville koma i situasjonar då dialekten ikkje heilt ville strekkje til utan ei viss normalisering mot nynorsk eller bokmål. Den auka mobiliteten i samfunnet og blandingsmiljøa som følgjer med han, ville gjera at færre og færre greidde å utnytte "den rikdom og uttrykksmulighet" som ligg i ein dialekt dei verkeleg kjenner. Derfor kunne det vera nyttig for elevane å få øving i å bruke eit normalisert talemål.

Mindretalet var skeptisk til opplæring i normaltalemål fordi det ville vera brot med ein lang tradisjon, noko som kanskje kunne skapa ei uro og ein motvilje som ville bli til skade for skulen. Ein kunne heller ikkje sjå bort frå at lærarane kunne få vanskar med ei slik opplæring. Dette var kanskje ein fin måte å seia at det kunne bli som når ein blind skal leie ein blind.

Noko vi skal merke oss frå denne tilrådinga, er at alle tilkjenner dialekten ein eigenverdi. Når fleirtalet hefter seg ved at den gamle, "faste", dialekten no ikkje er så fast lenger, er vel ikkje det så mykje å hefte seg ved for oss. Anten vi kallar det "dialekt", "regionalt" eller "sosialt talemål" eller rett og slett

”elevtalemål”, så er det for store grupper av språkbrukarar noko anna enn eit normert rikstalemål, det er tale om eigne språkstrukturar, med alt som knyter seg til dei, av opplevd språkleg kunnskap, identifisering, sosiale band. Dette gjeld alle dei nordiske landa.

Då tilrådinga frå 1964-nemnda var ute til høyring, vart tanken om å gje opplæring i å bruke eit normalisert talemål ”mykje livleg kommentert”, som det står i stortingsmeldinga *Om språksaka* (1968–69:35).

Aller mest positive til ei slik opplæring var Riksmålsforbundet, som ville forstå det fyrste leddet i § 40 slik at det berre var i dei fyrste skuleåra det heimlege talemålet skulle ha nokon førerett. Seinare skulle elevane bruke ”normalisert talemål, rikssprog, nynorsk eller bokmål”. Mest negativt innstilt var Austmannalaget, eit samlag for nynorsk på Austlandet. Om talemålsnormering i skulen hadde Austmannalaget dette å seia:

Det finst knapt nok ei setning i heile tilrådinga som verkar meir uhyggeleg på den som kjenner skulearbeidet i det fleirtallet av norske skular der opplæringsmålet er bokmål og talemålet ei norsk dialekt, enn denne passusen.

(*Om språksaka*, 1968–69:35)

I stortingsmeldinga gjorde departementet meir enn å referere høyringsomsegner. Det tok sjølvstendig stode til spørsmålet opplæring i normert talemål i skulen. Departementet delte den tvilen som hadde kome til orde om å lovfeste ei slik opplæring. Grunngevinga var for det fyrste at det ikkje var noka norm å lære bort. Det som gjeld for ei talenorm, er i røynda leseuttale av skriftspråket, og den ville ikkje løyse alle vanskar. Det ville bli uråd å gje faste reglar for uttala, så ein ikkje valde variantar som skilde normaltala frå dialekten der det ikkje trongst. Vala ville nemleg bli mange. Øving i normaltale ville også truleg gå ut over dialekten og vørnaden for dialekten. Ein kunne ikkje vente at skulebarn skulle skjønna at det som var gale i normaltala, kunne vera rett i dialekten deira. På dette grunnlaget gjekk departementet imot fleirtallet i nemnda og la seg på 1878-lina. Ved førehavinga i Stortinget vart det halde fast.

Når vi skal sjå på grunnane til at norsk skule har gjeve elevmålet ein førerett framfor eit normaltalemål, kan vi slå fast ut frå

stortingsdebatten i 1878 og også ut frå ein debatt i Stortinget fire år før, i 1874, at det frå fyrst var pedagogiske omsyn som låg under. Læraren skulle tala slik at elevane kunne forstå det som vart sagt. Det kravet vart best stetta når lærarane tala som elevane eller lempa målet sitt etter elevmålet. Dette omsynet har gått fyrst heile tida.

Men samstundes er det klårt at heilt frå 1878 har eit nasjonalt språkleg omsyn vore viktig. Jahr rekner med at det var taktiske grunnar som gjorde at det ikkje kom sterkare fram i dei fyrste drøftingane av dette, og det er nok rett. Ikkje alle var like taktiske, såleis ikkje stortingsmann I. Olafsen, då han hadde ordet i 1878. Då han omtala og karakteriserte eit framlegg om talemålsnormering som skuledirektør Bonnevie hadde kome med, kalla han det for "det sterkeste Attentat paa vor Nationalitet" etter 1814, "ja selv ikke fra den argeste Dansketid findes der noget, som kan maale sig med dette" (Jahr 1984:38). Det var nok den same vurderinga av den nasjonale sida av saka som gjorde at Austmannalaget på 1960-talet tykte framlegget om opplæring i normaltalemål var "uhyggeleg".

I ein viss mon høyrer pedagogiske, nasjonale og sosiale sider saman og har ei historisk forklaring. Språksituasjonen i 1814 er bakgrunnen for alt. Då tok landet over eit skriftspråk som var forma og fastlagt utanfor landegrensene. Det skulle vera læremne for elevar som hadde norske dialektar til talemål. Skulle dei også ha opplæring i eit normert talemål, måtte det bli på grunnlag av skrifter og på grunnlag av det såkalla "høiere Talemaal", som også hadde skriftbiletet som ein viktig føresetnad. Den motstanden mot talemålsnormering som lina frå 1878 står for, kan vi sjå som forsvarstiltak for norskspråkleg tilfang som var berga gjennom dansketida.

Situasjonen i dag er sjølvstøtt annleis enn i 1878. Det er ein artsskilnad i at vi har fått nynorsk som eit mogeleg mål, og ein gradsskilnad i at bokmålet har vorte "fornorska", som det heiter.

Spørsmålet om det språklege tilhøvet mellom norsk talemål og dei to skriftmåla våre har så tydelege norskinterne, språkpolitiske sider at eg helst ikkje burde gå inn på det i eit nordisk forum. Men når eg fyrst skal gjera greie for dette emnet, kan eg vanskeleg heilt lata det vera. Eg kan vel seia, utan at nokon skal kunne klaga meg for å sjå gjennom farga briller, at bokmål er opplæ-

ringsmål i skulen mange stader der talemålet språkstrukturelt skulle tilseia nynorsk. Språkvitskapskvinnna Hallfrid Christiansen, som sjølv var bokmålsbrukar, peikte på dette for dialektar i Nord-Noreg (Venås 1986:21). Eg kan sitere ein annan bokmålsbrukar frå eit anna geografisk ytterpunkt, Leif Roksend om Skiens-målet, eit bymål i Telemark: "I hovedtrekk følger bøyninga nynorsk mønster." (Vikør-Wiggen 1979:72). Som nemnda av 1964 skreiv, måtte ei eventuell opplæring i å bruke normalisert talemål i skulen vera "i samsvar med deira skriftlege hovudmål". Når ein tenkjer over dette, kan ein snau undre seg over at nynorskfolk gjennom alle tider, frå Johan Sverdrup til Einar Hovdhaugen og folka i Austmannalaget, har gått imot opplæring i normaltalemål i skulen. Derimot må ein undre seg over at det har funnest nynorskfolk som har gått inn på ein slik tanke, som målsfolka i 1964-nemnda med unntak av mindretalet Hovdhaugen.

Det skrivne bokmålet av i dag er annleis enn sist på 1800-talet. Det har fått ei mengd mogelege former som høver med norsk talemål. Dessutan har talemålsgrunnlaget vorte svært forandra, fyrst og fremst ved at det er færre dialektbrukarar og fleire som talar bymål og eit mål som er merkt av den skrivne bokmålsnorma på mange punkt. Men det ville utan tvil bli det vanlege skriftmålet, som er bruksmålet i avisene og det meste av litteraturen, som måtte bli mønster for det normalmålet skulane skulle lære ut. Fleire som går inn for talemålsnormering, poengterer at heile rettskrivinga, med hovud- og sideformer, laut vera normgrunnlag for ei slik opplæring. Andre seier at ein slik tanke ikkje har noko for seg. Det er ei talemålsnorm i Noreg, ho er tradisjonell og ubunden av skrift. Det er skrifta som skal rette seg etter den.

Dei som vil ha alle skriftmålsformene som mogeleg norm, må vel då meine at elevmålet, eller dialekten, skal vera rettesnor for valet av talemålsformer. Til det ville eg seia som departementet at dei vala ville bli mange, og det ville bli vanskelege val. Og skulle eg vera så frimodig å meine endå noko meir om ei målform som ikkje er "i samsvar med [mitt] skriftlege hovudmål" – eg siterer ustøppeleg kjeldene – så måtte det vera at det heimlege talemålet, vonfullt formidla av lærarane i grunnskulen, ikkje ville ha ein sjanse mot ti til å bli noko mønster. Skriftbiletet og det

talemålet som har sterkast sosial slagkraft, formidla til dei fjer-naste avkrokar gjennom tv og radio, ville nok avgjera den saka til sin føremon.

Når det gjeld bruksmålet i skrift, vil somme ta den såkalla liberaliseringa av bokmålet i 1981 som eit vitnemål om ein fornorskings- og demokratiseringspolitikk som slo feil, og eg, som ser dette frå min nynorske synstad, meiner dei har rett i det. Grunnen var dels at "strukturen gjør motstand", som Einar Haugen (1969:245) seier, dels at dei sosiale topplaga i samfunnet korkje ville fornorskast eller bli språkleg "demokratiserte". Andre ser 1981 som berre eit mellombels tilbakeslag, og peiker på at det også finst mange vunne posisjonar. Men visst er det i alle høve at på ei rad sentrale punkt har folkelege norske talemålsdrag ikkje vunne inn som bruksformer i skriftmålet bokmål, trass i at dei har vore moglege etter den offisielle norma gjennom lange tider. Eit folkemålsdrag som *-a* i feminina og nøytra (*visa, åra*) har berre vunne lite inn. Den same vokalen i preteritum og partisipp av verb (*kasta*) er så å seia framand i skriftmålet. Om former som *kasta* blir brukte, kjennest målet som tydeleg markert og avstikkande. Og det gjeld ein bøyingsstype som går gjennom alt norsk talemål utanom Bergen.

Derimot har skrifa verka inn på talemålet, og vi kan slå fast at på det punktet såg Ivar Aasen (1979:160) rett, då han i 1836 uttala seg om "hiin Aarhundredets Reformation": "at nemlig Folkesproget, og ikke Skriftsproget, bliver det, som reformeres".

Ein kunne ta fram eit einskilt ord til å syne kor djupt motsetnaden stikk mellom det naturlege talemålet og eit normalmål basert på skrift. Det mest "sentrale" ordet i språket, ordet ein person bruker om seg sjølv, ville bli ein uhyggeleg snåvestein – ordet "uhyggeleg" har eg lånt av Austmannalaget – for heile landsdelar av elevar i bygd og by som skulle lære å tala normalmål "i samsvar med deira skriftlege hovudmål". I talemålet har dei former som svarar til nynorsk *eg*, ikkje berre i alle fjerne nordnorske dialektar, men som fast form i dei tre største byane utanom Oslo og mange andre byar. Og forma *jeg* er nok den einaste tenkjelege i bokmålet, for bokmålsseksjonen i fagnemnda gjekk nyleg samrøystes og så å seia utan debatt imot eit framlegg om å ta opp *eg* som sideform i skriftmålet. Dei som har prøvt å byte talemålsform for 1. persons pronomen, vil ha kjent at både

strukturen og kjøtet gjorde motstand. Ein kan t. d. få dette demonstrert i vørdelege akademiske eller andre institusjonelle forsamlingar, når ein legg merke til at elles normaliserande språkbrukarar gjer påfallande omskrivingar eller utelatingar for å sleppe å ta i sin munn ei pronomenform som er naturen imot.

Som kjent har vi to skriftmål i Noreg, og eit normaltalemål knyter seg og til det nynorske skriftmålet. Men det står i ei særstode, for det er snautt nokon som har lært det som eit fyrste talemål. Dei som bruker nynorsk normalmål, har lært seg det sjølve på grunnlag av ein dialekt og det nynorske skriftbiletet. Når borna kjem ut frå heimen, er det helst kameratkrinsen som avgjer talemålet dei legg seg til, og ingen kameratkrinsar talar nynorsk normalmål.

Også spørsmålet om ei nynorsk talemålsnorm kan ein sjå i ei større språkpolitisk ramme. Eit vanleg syn, frå Ivar Aasen sjølv til normalmålstalende bokmålsbrukarar av i dag, har vore at nynorsk må utvikle ei talemålsnorm, for dialektane har ingen voner om å kunne hevde seg aleine. Dette kan det vera noko i. Men det er minst like rett å sjå saka på ein annan måte. Som talemålsnorm sett opp mot bokmål har nynorsk liten marknadsverdi (Bourdieu 1984, Bull 1987). Bokmålet er skriftmål for dei fleste og har status og tyngd som normaltalemål.

Men vi har sett visse vitnemål om at det sosiale trykket som bokmål utøver, kan brytast av eit krav frå folkedjupet om rett for det naturlege talemålet, som seier: Eg vil bruke mitt eige mål. Det skal vera godt nok overalt. – Den hundreårs saga om talemålet i skulen er eit talande døme på at dialektane, heimemålet, har kunna halde stand mot bokmålet, fordi det har vore politisk vilje til å hevde det. Dialektaksjonane frå 1970-talet og det medvitne arbeidet med å forandre språkhaldningar og få folk til å sjå verdien i sitt eige naturlege talemål er eit vitnemål om krefter som ein appell om nynorsk normaltalemål ikkje kunne ha frigjort.

Her har vi kome fram til ein sosial og sosiologisk grunn til at norsk skule ikkje har teke op talemålsnormering. Han høyrer saman med det nasjonale og det pedagogiske ved saka. Slik som skriftmål og talemålsnormalar i andre land høyrer bokmålet naturleg heime hjå ein sosial elite, og dei vanlege sosialpolitiske spenningane i eit slikt samfunn kan gjerast gjeldande i høve til

språket som eliten talar. Men det har vist seg at om arbeidarklassa nok kan reise seg mot økonomisk underkuing, så bøyer ho seg for kulturen til sine sosiale overmenn. Når det gjeld språk og språkbruk, har dette vore eit tydeleg mønster også i Noreg, trass i freistnadene på sosial oppreist gjennom rettskrivingspolitikken, og trass i at det alltid har funnest unntak frå regelen. Eit slåande døme frå vår tid og frå eit anna land er det når den tyske marxisten Ulrich Ammon argumenterer for at arbeidarklassa skal lære seg normaltalemål, prestisjemål. Han vil frigjera på den måten, for dei rådande samfunnssklassene bruker i dag språket til å halde arbeidarklassa nede. Her må ein minnast at Arne Garborg i året 1900 skreiv at "Ved at holde sit sprogs herredømme oppe, vil den nationalitet som tabte politisk, herske videre." (Garborg 1900:154). Han tenkte på at embetsmannsklassa hadde tapt den politiske kampen då parlamentarismen vart innført i 1884, men at ho heldt på dei kulturelle posisjonane sine gjennom språket.

Den sterkteinande stortingsmannen I. Olafsen hadde i 1878 eit reint anna syn enn Ulrich Ammon på korleis talemålsnormering ville verke sosialt og psykologisk:

Saalænge vore Bondemænd og Bondekvinder taler sit Fædre-
nemaal helt og fuldt, er de sig selv, da er de noget og de kan
gaa ved Siden af baade Bisp og Statsraad og Kongen med og
udtale hvad de mener; men naar de kommer ind paa Bogmaa-
let, naar de begynder at knote, saa bliver de latterlige.

Om skulen skulle drive med talemålsnormering, meinte Olafsen, så ville han bli "en eneste stor Opdragelsesanstalt til at latterliggjøre vore Bønder" (Jahr 1984:38).

Eg har alt vore inne på at det kan tenkjast ein annan måte til å frigjera, til å rette på det som rangt er, enn å lære ut prestisjemål til alle. Ein kan arbeide for å forandre på den språklege marknadsverdien for talemål med låg sosial status. Det er ikkje lenge sidan mange tala for og skreiv om sosial språkleg oppreist som svar på eit krav om talemålsnormering i norsk skule. Det var i 1973 at ein avisartikkel av Finn-Erik Vinje (1973:63) vart opphav til ein skarp debatt på det grunnlaget. Vinje skreiv at i vår tid er det mykje av tospråksbruk. Det kjem av at folk flytter frå den fyrste heimstaden sin, og at dei derfor tek over eit anna talemål

enn dei har vakse opp med, og det er helst eit normert mål. Og "skolen ville svikte sin oppgave om den ikke også gav elevene innsikt i den språklige overnormen, det normaliserte talemål", for "et normert talemål er en verdifull ting".

Kva arbeidet med å gje "innsikt i den språklige overnormen" skulle gå ut på, vart det gjeve ein tanke om i presentasjonen av emnet:

Hva heter det egentlig, *entreprenør* eller *angreprenør* (!), *konsern* eller *konsørn*, *kompromiss* eller *kompromi*? I skrift heter det naturligvis *entreprenør*, *konsern* og *kompromiss*, men hvordan skal vi uttale orda? Hvor skal trykket ligge i ord som *undervisning*, *tilbedelse*, *forsvarer*, *oppsigelse*? Enn i *uheldig*, *uviktig*, *uegennyttig*? Skal vi ha aksent 1, dvs. tonelag som *bønder*, i *delta* (verbet), *liker*, *forbeholde* – eller skal vi her ha tonelag som *bønner*?

Det var mot slike problemstillingar ein av dei som hadde ordet etterpå, drog fram ein replikk frå ein annan språkdebatt: "Hva pokker spiller det for rolle?"

Dette innlegget for talemålsnormering i skulen stod i *Arbeiderbladet* i 1973. Det var ikkje så lenge etter 1968, og mange var svært sosialt og politisk medvitne. Språksosiologien hadde og gjeve innsyn i eit og anna om samanhengen mellom språkbruk og sosialt liv, og alt dette sette merke på ordskiftet etter utspelet frå Vinje. Det var lite av nasjonale overtonar hjå dei som gjekk imot talemålsnormering. Mest vart det peikt på at språksituasjonen i landet berre speglar av dei sosiale maktstrukturane. Det er dei som har sosial makt, som definerer kva som er godt språk: Det er det normerte talemålet som dei sjølve har fått i voggegåve, og som dei forvaltar slik det er best for dei sjølve. Korleis dette verkar sosialt, kom fram i ei utsegn som "Talemålsnormering – ei ny undertrykking av folkemålet" eller i ein påstand som dette: "Talemålsnormering er et utslag av undertrykking. Hvem som undertrykker og hvem som blir undertrykket er klart."

Det viktigaste argumentet for normaltalemål og talemålsnormering er forståingsomsyn. Det er praktisk med eit einskapleg talemål i eit samfunn. Det lokale talemålet, dialekten, høyrer heime i nærmiljøet. Vender vi oss ut over nærmiljøet, må vi bruke eit mål som har vidare rekkjevidd. Skulen skal bu elevane

til å fungere godt språkleg i eit moderne, rørleg, samfunn, og må derfor lære dei å bruke ei språkform som går overalt i samfunnet. Også dette synet kan grunnjevast psykologisk og sosialt. Den som talar eit avvikande mål, må kjenne seg språkleg utrygg. Den som bruker eit talemål som er allment kjent og godteke, vil sleppe å kjenne seg språkleg hjelpelaus. Det språkleg-kommunikative får hovudvekta når ein seier: Språket skal tene sosialt samkvem. Alle må lære å tala slik at folk slepp å hefte seg ved språkforma deira. Det er den språklege bodskapen som er viktig.

Ein typisk talsmann for det språkleg-kommunikative synspunktet er språkkonsulenten for bokmål i Norsk rikskringkasting. Som rettleiar for kringkastingsfolk sit han i ein nøkkelposisjon, og det er stor grunn til å studere den faglege bodskapen hans. Han er lærar i talemålsnormering, og vi må kunne ta arbeidet hans som ei prøve på kva ei opplæring i det emnet ville gå ut på. (Han er forresten den same som forfattaren av avisartikkelen i 1973, slik at han har stått fram som talsmann for talemålsnormering også i skulen.)

Hovudtesen åt kringkastingskonsulenten er at alle skal forstå alle, og at den språklege forma ikkje må få tanken bort frå den språklege bodskapen. Når ein studerer den skriftlege rettleiings-tenesta hans, er ho sjølv sagt mangfelt som språket sjølv. Men ikkje lite av arbeidet går på å øve inn korrekt trykk i orda og korrekt tonelag. Det samsvarar med introduksjonen i avisartikkelen. Denne sida av arbeidet blir ein stadig kamp mot innslag frå det naturlege talemålet, dialekten, til desse språkbrukarane. Døme frå kampen om desse posisjonane kan vi finne i sitatet ovanfor. Eit fonologisk døme kan vi ta frå ei språkmelding som-
maren 1986.

Det galdt uttala av namnet på hovudstaden vår, atter eit frekvent og "sentralt" ord. Den folkelege uttaleforma i byen sjølv og i store delar av landet er [uflu]. Den tradisjonelle forma i prestisjemålet er [uslu]. I dette ordet har folkemålsforma i stor mon trengt gjennom i alle samfunnslag i hovudstaden og (Jahr 1984:192). Språkkonsulenten nemnde ikkje noko om det tilhøvet, men han ville gje det personlege rådet at kringkastingsfolk skulle bruke forma [uslu], for den var mest "salonfahig" – han brukte sjølv det ordet.

Som vi skjønner, var det ikkje problem med forståinga her, og

det er ikkje nemnt noko om at austleg språkstøy kunne hemja bodskapen på Vestlandet, men altså ein tanke om at forma [u]f[u] kunne skapa misljod i visse salongar. Den tanken, og freistnaden på å skapa meir velklang, har lange røter, som ein ser av eit lesarbrev frå Elisabeth Nielsen i Aftenposten 23.9.1986. Dette brevet fortel samstundes at praksis i norske skular ikkje alltid har vore i samsvar med "lina frå 1878":

Det var i år 1924. Byen vår het Christiania og navnet skulle forandres til Oslo. Jeg var elev ved Gamlebyen skole.

Vår kjære lærerinne frk. Hovelsrud var meget nøye på at vi skulle lære å uttale navnet Oslo riktig, og én efter én måtte vi si: *Oslo, Oslo, Oslo*.

Hvis en elev sa *Oschlo*, så ble hun rettet på, og frk. Hovelsrud ga seg ikke før alle uttalte navnet riktig.

Vi var bare piker i klassen dengang, og i vår klasse 28 elever.

Frk. Hovelsrud interesserte seg for hver enkelt elev og var ivrig etter å lære "småpikene sine" (som hun sa) folkeskikk.

... Senere i livet ... må jeg tenke på min kjære frk. Hovelsrud, og når jeg hører noen sier *Oschlo*, ja, da går det gjennom marg og ben.

Spørsmålet om forståing har vore framme på ein annan måte hjå nokre som har drøfta om visse norske dialektar er til å forstå for folk frå andre kantar av landet. Somme har sagt at forståing mest er eit spørsmål om haldningar og vilje, medan andre har hevda at det kan vera eit røyenleg språkleg problem. I landssamanheng er då dei som talar desse eventuelt uforståelege dialektane, for få til at dei skulle gje god grunn til å føre inn eit nytt lære-emne for alle som går i norsk skule. For det eine er det helst gamle folk som er uforståelege, ikkje dei som har vakse opp på sentralskular og med tv-apparat i stova heime. For det andre vil dei med slikt talemål som fer ut i verda, nok lære å tilmåte tala si så folk skjønner dei. Det kan jamvel hende at dei kjem til å skåre visse sosiale poeng på at dei talar litt annleis enn andre, kven veit? Språklege og sosiale drev kan enno smørjast med anna enn normalmålsolje.

På den andre sida treng ingen opplæring i normalmålsolje for å forstå det. Alle normale samfunnsmedlemer lærer det passivt frå tidleg barnealder. I vår massemedietid er det jamvel meldt frå

alle kantar av landet at småbarn aktivt bruker talemålet i Oslo vest som ein andre kode i rollespel. Såleis skulle opplæring i normaltalemål i skulen no vera uturvande, om berre kringkastingsfolk talar rett. Det er enno for tidleg å seia om dette kan gjera slutt på knotet, det uekte talemålet hjå mange som prøver å bruke ein kode dei ikkje meistrar. Det kan gjera vondt til hjarterøtene å lyde på slikt "normaltalemål". Etter Peter Trudgill (1975:57f.) er det forresten både farleg og nyttelaust å prøve å forandre talemålet til skule-elevar. Det vil ha uheldige psykologiske og sosiale verknader, og det er reint fonetisk ei for vanskeleg oppgåve for elevar som ikkje er motiverte for det.

* * *

Her har eg berre gått inn på det som er fastsett for grunnskulen og tidlegare for folkeskulen. I læreplanen for det som no svarar till allmennfagleg studieretning i den vidaregåande skulen, stod det tidlegare at elevane skulle få øving i å bruke normert talemål, men det vart teke bort i læreplanen frå 1976. Som læringsmål for norskfaget står det i planen frå 1976 at elevane skal lære "å ordleggje seg korrekt og presist både munnleg og skriftleg" (Fosse 1981:95).

* * *

Eg vil slutte med å seia noko om tilhøvet mellom det emnet eg fekk å greie ut om, og det som eg her har lagt fram om det. Det gjer eg med å herme Esaias Tegnér (1922-30 II:200), då han uttala seg om eit vitskapskrift av seg sjølv:

Den föreliggande uppsatsen skall helt visst synas mången alltför vidlyftig för ett så litet ämne. Och dock känner jag nu, då jag nedlägger pennan, livligt huru ofullständig den är, och huru många frågor som ännu återstode att behandla.

Tilvisingar:

- Bourdieu, Pierre 1984: "Vad det vill säga att tala. Det språkliga utbyttets ekonomi.", s. 27-68 i *Rätten att tala*. Stockholm.
- Bull, Tove 1987: "1885 - enda ein gong". I *Maal og Minne*. Oslo.
- Fosse, Tordis 1981: "Dialektane si stilling i ulike skoleslag". I Kleiva og Røyset: *Paa Børnenes eget Talemaal*. Oslo.

- Garborg, Arne 1900: "Vor nationale situation". I *Samtiden*. Kristiania.
- Haugen, Einar 1969: *Riksspråk og folkemål*. Oslo.
- Innstilling om språksaken. Kirke- og undervisningsdepartementet. Oslo 1966.
- Jahr, Ernst Håkon 1984a: *Talemålet i skolen*. Oslo.
- Jahr, Ernst Håkon 1984b: "Utviklinga av s framför I i norsk". I *Festskrift til Einar Lundeby 3. oktober 1984*. Oslo.
- Om språksaka. St. meld. nr. 15 (1968-69). Kyrkje- og undervisningsdepartementet.
- Tegnér, Esaias 1922-1930: *Ur språkens värld I-III*. Stockholm.
- Trudgill, Peter 1975: *Accent, Dialect and the School*. London.
- Venås, Kjell (utgjevar) 1979: *Dialekt og riksspråk i skulen*. Trykt ved Representralen, Universitetet i Oslo.
- Venås, Kjell 1986: "Hallfrid Christiansen, ein faghistorisk presentasjon". I *Nordlyd*, Universitetet i Tromsø.
- Vikør, Lars S. og Geirr Wiggen (utgjevarar) 1979: *Språklig samling på folkemåls grunn*. Oslo.
- Vinje, Finn-Erik 1973: "Talemålsnormering". I Wiggen, Geirr (utgjevar): *Ny målstrid*. Oslo.
- Wiggen, Geirr 1979: "Språknormer og språknormering i den dansk-, norsk- og svenskspråklige skolen: Ei jamføring og et utblikk til situasjonen ellers i samfunnet." I *Nydanske studier & Almen kommunikationsteori, NyS 12: Sprognormer i Norden*. København.
- Aasen, Ivar 1979: "Om vort skriftsprog". I Hanssen, Eskil (utgjevar): *Fra norsk språkhistorie*. Oslo.